

===== Kassai Melinda =====

/// **Kilenc tételben a Dialógusról**

Visszaemlékező esszé

== I.

A Dialógus független magyar békemozgalom.¹ Ez így egy lendületes mondat. Vagy független magyar békecsoporthoz. Így is szoktuk hívni. Érdemes lesz majd kibontani a szavakat, megpróbálni elképzelni, mit is jelentett akkor.

== II.

Hogy lettem a Dialógus tagja? 1982 őszén jártam először azon a magánlakáson, ahol a Dialógus működött. Úgy emlékszem, tudtam, miért megyek oda, és mi fog ott történni, és valóban, minden nagyon ismerős volt, ismertnek tűnt, amikor beléptem, bár nyilván nem lehetett fogalmam arról, mi vár ott rám.

A Dialógus alakulásakor és az azt megelőző időben az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) bölcsészkarának hallgatója voltam. Kivételezett helyzetben éreztem magam, és nyilván abban is voltam. A pesti bölcsészkar akkoriban elsősorban nem diplomagyár volt, hanem egy szellemi műhely. Egy olyan szellemi műhely, amelynek a diákság is része volt, kivéve talán a sakktanszék hallgatóit és a strébereket. Mint ilyen, egyszeri és megismételhetetlen. Egy hely, ahol tanáraink nem csupán tananyagban mérték a tudást, hanem a mindennapok tudásaiban is, és ezekhez választották a legmegfelelőbb módszertant. Persze voltak olyan tanáraink is, akik számára a diákság jelenléte borzalmas tehertétel volt, de ők jóval kevesebben voltak, elrettentő kisebbség, hogy azért legyen összehasonlítási alapunk. Mindenről lehetett beszélni, és mindenről szabadott, lehetett, kellett tudakozódni, kérdéseinkre pedig őszinte válaszokat kaptunk, ha időnként burkoltan is.

A kérdésre, hogyan lettem a Dialógus tagja, egy kívülálló számára nehezen értelmezhető válaszem van csupán. És ilyen nehezen értelmezhető válasza több dialógusosnak is van. Egyszerűen nem emlékszem, de nem azért, mert nem jó a memó-

¹ == A Dialógusról átfogó igénnyel először Haraszti Miklós írt a szamizdat *Beszélő*-ben: Haraszti, 1992 (1984).

riám, hanem azért, mert soha nem is tudtam. Akkor sem tudtam volna megmondani, hogy ki is mondta, hogy lesz ez a Dialógus, és a címet, hogy hova kell menni. A legeslegelső benyomásaimra sem emlékszem, hogyan csöngettem, ki nyitott ajtót, mit mondott, hogyan tessékelt be. Legkorábbra arra emlékszem, hogy sűrűn, sokadmagunkkal ülünk, némileg összezsúfolódva, és beszélgetünk, vitatkozunk, tervezünk. Komolyan gondoljuk, hogy közünk van a világhoz, amiben élünk.

Hasonló tapasztalata volt több más Dialógus-tagnak is. Van, aki már rögtön az ajtóban azt érezte, hogy megérkezett, van, aki kicsit később. Persze nem egyszerűen ott ragadtunk, mindegyikünk részéről volt valamilyen „döntés”, bár nyilvánvalóan inkább intuitív, talán nem is mindig tudatos, de határozott döntés. Kezdetben a Dialógus nagy volt, legalábbis nagynak tűnt egy mégoly tágas magánlakáshoz képest – de a néhány száz főnyi aktív tag végső soron nem sok. Mindenki, aki a Dialógus tagjai volt, hívtott másokat is. Lehet mondani, boldog-boldogtalant. Kimondatlan elképzelésünk volt, hogy a Dialógus nem valamiféle elitklub, hanem mindenki a része lehet. Ennek megfelelően mindenki mondta is mindenkinek, aki épp az útjába akadt: egyetemi társaknak, rokonoknak, barátoknak. Még a tanárainkat is hívtuk. Közülük azok, akiket én magam invitáltam, talán túlzásnak gondolták az egészet – de nem mondták azt, hogy mégis, mit képzelünk, azt sem mondták, hogy ez az egész fölösleges volna. Viszont óvatosságra intettek, hogy vegyük számba a következményeket, és végül egyikük sem csatlakozott.

Visszagondolva, a dialógusosoknak ugyan természetes volt, hogy dialógusosok lettek, de a legtöbb ember, akit hívtak a Dialógusba, vagy valahonnan hallott róla, nem lett az. Miért? Az ő esetükben győzött a „józan ész” nevezetű valami. Legalábbis „józan ész” jellegű válaszokat kaptunk azoktól a meghívottaktól, akik nem éltek a lehetőséggel. Hogy ez úgyis „veszett fejsze nyele”, nem is lehet belőle semmi; volt, akit ez a „béke-dolog” nem érdekelt különösebben, volt, aki majdani karrierjét féllette, volt, aki remélt lehetőségei elvesztésétől tartott.

== = III.

Adódik a kérdés, miből gondoltuk mégis, hogy az egész Európát érintő kérdésekhez közünk van, hogy azokról nekünk is lehet, sőt kell is, hogy legyen véleményünk, sőt ha már véleményünk van, akkor azt érvényesíthetjük is, és hogy ennek formáit biztos meg is tudjuk találni. Miért gondoltuk, hogy végül is nem mindegy, hogyan élünk, és ennek a kérdésnek megválaszolását nem bízhatjuk kizárólag politikusokra?²

² == Részlet az 1982-ben kelt Dialógus-kiáltványból: „Mi nem érezzük nevetségesnek, hogy világpolitikai kérdésekbe akarunk beleszólni. Mindnyájan illetékesek vagyunk és csak mi vagyunk illetékesek megítélni, hogy élni akarunk-e vagy meghalni, és hogy ki az ellenségünk és ki nem. Legyen ez mindenkinek a személyes meggyőződése. EGYÜTT VÉGET VETHETÜNK AZ ÓRÜLETNEK!” ÁBTL III.1.42. 1018. sz. Dialógust! A Dialógus magyar független békemozgalom kiáltványa, 1982. november. A Dialógus-kiáltvány gépelt formában terjedt, több eredeti példánya az ÁBTL Dialógus-gyűjteményében található. A „közvetlen demokrácia”, a „civil kurázsi”, az „erőszak-

Miből gondoltuk továbbá, hogy a béke kérdése lényeges volt az 1980-as évek elején? Miből gondoltuk ezt mégis, amikor mindnyájan békeévekben nőttünk fel? A nagyszüleink még végigcsinálták az első és a második világháborút, a szüleink a második világháborút, mi pedig beleszülettünk az újjáépítésbe, amely itthon a szocializmus, Nyugat-Európában pedig a jóléti társadalom építése nevet kapta. Még bőven tartott a huszadik század első felében történetekkel való szembenézés. A Dialógus tagjai abba a közvélekedésbe nőttek bele, annak egyfajta tudásába, hogy ilyen soha többé nem fordulhat elő Európában. Hogy ez embertelen és méltatlan mindahhoz, amit európai kultúrának nevezünk.

Hogy soha többé ne lehessen fasizmus, ne lehessen népiirtás, ne lehessen egy nép, egy ország önjelölt vezető kénye-kedvének kiszolgáltatva. Hogy ezt a leckét nemcsak megtanulni kell, hanem elfelejteni sem szabad majd. A részletek megismerésén történészek dolgoztak, és ez nyilvánvalóan szakmunka volt, azonban a történelem ismeretét általánosan fontosnak tartotta mindenki, fontos volt a legújabb korrallal kapcsolatos ismeretterjesztés, általános volt a nézet, hogy a történelem ismerete segíti a jelen megértését. Úgy láttuk, könnyű belecsúszni a gyűlölet érzésébe, a gyűlöletpolitika pedig olyan, mint egy medúza, minél jobban táplálsz, annál inkább fojtogat.

Honnan tudtuk tehát, hogy a béke kérdése most fontossá vált? Ezekben a békeévekben, amikor a leszerelés ideája már a levegőben lógott, nem tűnt kizártnak, hogy tényleg enyhülés lesz, hogy a két tömb szembenállásának vége lehet, sőt hogy a hidegháború is elmúlhat. Ebbe a hangulatba robbant be a cirkálórakéták telepítésének gondolata, miután a sikeres SALT-1 tárgyalások után a SALT-2 tárgyalások megkezdtek.³

Itt a cirkálórakéta szó is fontos (megint egy újabb modern technikai fejlesztés), de a középhatóságú szó, ha lehet még fontosabb. Mit jelentett ez az európaiaknak? Már egyetlen pillantás a térképre megmutatja nekünk a választ. Míg a két nagyhatalom teljesen vagy részben Európán kívül helyezkedett el, a cirkálórakéták telepítését Európában képzelték el, ki-ki a saját befolyási területén úgy, hogy az ott található

mentes állampolgári cselekvés" olyan fogalmak voltak, amelyek természetesnek tündek számunkra, a mi dolgunk csak annak kitalálása volt, milyen formában tudjuk ezeket itthon megvalósítani. Ezzel a Dialógus korántsem volt egyedül. A Bulányi-féle katolikus bázisközösségek és a lelkiismereti okokból katonai szolgálatmegtagadók is egy más jellegű állampolgári létezés irányába tapogatóztak.

³ = A SALT (Strategic Arms Limitation Talks, magyarul: tárgyalások a hadászati fegyverek korlátozásáról), vagyis az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti fegyverzetcsökkentési tárgyalások az 1970-es évek elején kezdődtek. 1972-ben a SALT-1 egyezményt még sikerült tető alá hozni. 1979-ben ennek folytatásaként tárgyalták ki a SALT-2-t, azonban ezt az Egyesült Államok már nem ratifikálta. A SALT-2 helyett egy ún. kettős határozatot fogadott el a NATO (North Atlantic Treaty Organisation / Észak-atlanti Szerződés Szervezete), mely szerint továbbra is tárgyalni kell az oroszokkal, de ha ez nem vezetne eredményre, akkor mindenképp megkezdik a cirkálórakéták telepítését. Bővebben lásd pl. Borhi, 2015: 343–395.

rakéták egy másik európai országra célozzanak. Így az a bizarr helyzet állt elő, hogy – anélkül, hogy közvetlen háborúban álltak volna egymással, vagy ezt akarták volna – az európai országok hirtelen mégis közvetlen katonai fenyegetést jelentettek egymás számára.

Ez az elképzelés teljes mértékben ellentmondott az enyhülés hangulatának. A nagyhatalmak hidegháborús, egymás megtévesztésén és manipulálásán alapuló politikájának, és a kelet-európai országokat ebben a sakkjátszmában parasztként felhasználó machinációinak minden lépését ma sem ismerjük pontosan, de abban Európa mindkét felén biztos lehetett a politika iránt érdeklődő polgár, hogy hazudnak neki.

Ez vezetett a nyugat-európai békemozgalmak megerősödéséhez.⁴ Ekkorra azonban Európa két fele már nem volt hermetikusan elzárva egymástól. Így nemcsak a békemozgalmak híre jutott el Kelet-Közép-Európába, hanem a személyes kapcsolatfelvétel sem volt lehetetlen. Nagyon nagy igény volt arra, hogy közvetlenül, egymástól halljuk, ki hogyan él, hogy látja saját hazája lehetőségeit, és egyáltalán mit gondol a világról. Mindenféle módon próbálkoztunk a személyes tudás megszerzésével. Dialógus tagok katonai támaszpontokon tanulták az erőszakmentes állampolgári cselekvés módszertanát, Angliában és Hollandiában. Közben nemzetközi tábort szerveztünk mi is, ami ugyan nem úgy alakult ahogy elképzeltük, de sokan készültek arra, hogy egy teljes hetet velünk töltsenek. Ezenkívül levelezőpartnerségek is kialakultak.⁵

4 = = A hidegháború teljes tombolásakor, 1958-ban alakult meg a CND (Campaign for Nuclear Disarmament) nevű szervezet. A CND meghirdette a Non-Violent Direct Action (erőszakmentes közvetlen cselekvés) módszerét, melyet később, az 1983-as akciók során sikeresen alkalmaztak. Ezenkívül követelték Nagy-Britannia egyoldalú leszerelését. Úgy látták, hogy a kölcsönös leszerelési tárgyalások sehova nem vezetnek, így minden országnak a saját politikai színpadán kell eredményt elérnie. Az erőszakmentes cselekvés példája az angol Greenham Common-i támaszpont nők általi elfoglalása és a telepítés akadályozása volt. Lásd: <https://cnduk.org/who/>. A holland békekezdeményezéseket az IKV (Interkerkelijk Vredesraad – Egyházközi béketa-nács) fogta sikerrel össze. Ennek eredményeként nem volt olyan társadalmi csoport, amely ne vett volna részt a békemozgalomban. A több százezres tüntetések ennek az össznemzeti összefogásnak voltak köszönhetőek. Dániában 1983-ban parlamenti döntés született arról, hogy egész Dániát atomfegyvermentes övezetté nyilvánítják. Bővebben lásd pl. Fischer, 2001: 259–336.

5 = = Akkoriban egy levélváltás legalább egy hónapig tartott. Itt most egy skót békemozgalmi tag a Dialógus egyik tagjának írt bemutatkozó leveléből idézek, amelyben a Dialógus felhívására jelezte, hogy helyi békecsoportjának tagjai szeretnének élő, saját és így megbízható kapcsolatot kialakítani: „Amióta a fegyverkezési verseny ennyire fokozódott, [...] mindent megteszek, amit csak tudok, hogy megállítsam az embereket abbeli igyekezetükben, hogy egyre pontosabb fegyvereket gyártsanak, amelyekkel az északi félteke lakosságát fenyegetik. [...] Egy hétezer főt számlálók, elszigetelt skót szigeten élek, ahol a legnagyobb faluban is csak néhány száz ember él. Az emberek itt gallul beszélnek, bár mindenki tud angolul. [...] A CND-tagok itt középiskolai tanárok, ügyvédek, orvosok, szállodatulajdonosok, halászok, gazdálkodók, munkanélküliek, és természetesen háziasszonyok is. [...] Most, hogy a Dialógus formálisan felosz-

Így történhetett, hogy a Dialógus kialakulásához valószínűleg nagymértékben hozzájárult a jeles angol történész és baloldali aktivista, E. P. Thompson 1982. őszi budapesti előadása. Ki tudja, még az is elképzelhető lett volna, hogy az egész csak egy érdekesség marad, ha az ELTE vezetése engedélyezi, hogy Thompson az egyetem Pesti Barnabás utcai épületében tartsa meg előadását. Az engedély hiányában azonban az összegyűlt népes hallgatóság az egyetem épülete körül toporgott egészen addig, amikor egyszer csak felröppent a hír, hogy az előadás nem marad el, hanem Konrád György lakásán lesz megtartva.

= = = IV.

Hogyan gondoltuk a függetlenséget? Rögtön felmerül az a kérdés, hogy vajon mitől is független a Dialógus? Érdekes és releváns kérdés ez önmagában és az adott kor kontextusában is. A Dialógus függetlennek tartotta magát az egypártrendszer különböző szervezeteitől, ezen belül is elsősorban az országos Békétanácsától.⁶ Ezenkívül függetlenek voltunk az akkori demokratikus ellenzékétől is.⁷ Akkortájt nagyjából nem volt más politikai szereplő, akihez képest meg kellett volna határoznunk a helyzetünket.

A Dialógus függetlensége ennél többet is, mást is jelentett. A függetlenség nem csupán valami más politikai alakzathoz képest volt fontos, hanem önmagában is. Ez nagymértékben összefüggött a felelős állampolgári cselekvés ideájával. A Dialógus alapvető kiindulópontja az volt, hogy „az embereknek” ugyanúgy joguk van életük meghatározó kérdéseivel foglalkozni, mint a politikusoknak. Sőt nemcsak ugyanúgy, hanem ha lehet, még inkább. Hiszen a politikusokat, a politikai osztály tagjait az állampolgárok tartják el, tőlünk kapják a fizetésüket. Tehát azt kell

lott, milyen csoportok működnek tovább? Lesznek valakik, akár egy falu vagy város csoportja, amelyek szeretnének velünk kapcsolatot tartani?” ÁBTL III.1.42. Jelzet nélkül. Carel Jan Goodheir skót békemozgalmi aktivista levele Póti Miklós Dialógus-tagnak, 1983. október 12. (Saját fordítás – K. M.).

6 = = Részlet a Dialógus kiáltványából: „A Dialógus független magyar békemozgalom, mely függetlenségét féltékenyen őrzi, mint hitelességének, őszinteségének és szabadságának zálogát. Óéjainkat és akcióinkat, akár hagyományosak, akár meglepően újszerűek, – nyilvánosan és teljes nyíltsággal vállaljuk mindenki előtt.” ÁBTL III.1.42. 1018. sz. Dialógust! A Dialógus magyar független békemozgalom kiáltványa, 1982. november.

7 = = Szervezetileg voltunk függetlenek a demokratikus ellenzékétől, és ehhez ragaszkodtunk is, ugyanakkor fontos látni, hogy sok Dialógus-tag aktívan részt vett a szamizdatok terjesztésében, a szabadegyetemen, és így többen személyes kapcsolatokat is ápoltak a demokratikus ellenzék tagjaival. „Kettős követelményt állítottak az új békemozgalom elé: legyen független, és ugyanakkor államilag elismert. Maga a törekvés nem új. Ez a kompromisszum a Kádár-korszak értelmiségének régi álma, de eddig mindenkinek választania kellett az elismertség s vele együtt az irányítottság, vagy a törvényen kívüliek függetlensége között. Az új békemozgalom úgy vélte – s ezt körütekintően meg is indokolta –, hogy számára van hely az eddigi senki földjén, a valódi kompromisszum terepén.” Haraszti, 1992 (1984): 512.

tenniük, amit az állampolgárok szeretnének. Az állampolgároknak pedig az a dolguk, hogy közvetlenül is kifejezzék, mit szeretnének, hogyan akarnak élni, kit akarnak utálni, kivel akarnak háborúzni, milyen szövetségeket képzelnek el.

Az állampolgári cselekvés ideája azon az elképzelésen alapszik, hogy a demokrácia létezik, és azt mindenki, a társadalom minden szereplője elfogadja. Így nyilvánvalóan demokratikus, ezért pedig kíváncsi és örömteli, még a hatalom szemében is, ha a demokrácia sajátos formája, a közvetlen demokrácia is megnyilvánul. Az tehát, hogy a Dialógus függetlennek tételezte magát, azt is jelentette, hogy a közvetlen demokratikus cselekvést is fontosnak tartotta.

= = = V.

Hogyan gondoltuk a mozgalmat? Hogyan gondoltuk a békét? Na és a békemozgalmat?⁸ Bár a Dialógust annak idején felváltva neveztük békecsoporthoz és békemozgalomhoz, érzésem szerint inkább a békemozgalom lehet a pontosabb elnevezés. Nem értettünk egyet azzal, hogy az amerikaiakat egyoldalúan kéne hibáztatni, ami a hivatalos politikai irány volt. Ehelyett azt hangoztattuk, hogy a Szovjetunió ugyanúgy felelős a kialakult helyzetért, amelyet a két szemben álló félnek együtt lehet és kell megoldania.

Úgy tűnt, hogy az akkori hatalom szemében ez jelentette az egyik legnagyobb problémát. Az még csak hagyján, hogy fontosnak tartjuk a békét, de miért nem csupán az Egyesült Államok felelősségét hangsúlyozzuk? A Dialógus számára – csakúgy, mint a többi, nyugat-európai békemozgalom számára – a helyzet egyértelmű volt: minden ország békemozgalma a saját háza táján tud söprögetni, a saját kormányára bírhat nyomást gyakorolni, a saját politikusait bírhatja jobb, az életet támogató döntések meghozatalára. Logikusan nem is tud ez másképp lenni. A másik félre való nyomásgyakorlás a nagyhatalmak egymással folytatott játéka volt, amihez, úgy éreztük, nekünk nincs közünk.

Ehhez az elgondolásunkhoz következetesen ragaszkodtunk. Egyre többen lettünk, kevés volt a hely, ezért úgy gondoltuk, a Béketanács hatalmas nagyterme pont megfelelne nekünk. Tárgyaltunk és tárgyaltunk a Béketanáccsal, azonban nem sikerült meggyőznünk őket, hogy küldetésünkkel teljes mértékben összevág, ha a Dialógus találkozóit is befogadják. Olyan feltételt szabtak, amelyet nem volt módunk elfogadni: a fegyverkezésben kialakult helyzetért egyoldalúan az Egyesült Államokat hibáztassuk.

8 = „A Dialógus független magyar békemozgalom, mely függetlenségét féltékenyen őrzi, mint hitelességének, őszinteségének és szabadságának zálogát. Céljainkat és akcióinkat, akár hagyományosak, akár meglepően újszerűek, – nyilvánosan és teljes nyíltsággal vállaljuk mindenki előtt.” ÁBTL III.1.42. 1018. sz. Dialógust! A Dialógus magyar független békemozgalom kiáltványa, 1982. november.

= = = VI.

Mi volt mindeközben Európában? Európa számos országában a Dialógussal egy időben virágoztak a békemozgalmak. Talán a legerősebbek Angliában, Hollandiában és Dániában voltak, de más nyugat-európai országokban is a civil gondolkodás központi kérdése volt ekkortájt, hogy a lakosság már nem fogadta el magától értetődő irányként a folytonos és folyamatos fegyverkezést, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió diktálja Európa teletelepítését újabb és újabb, általuk felügyelt fegyverekkel. Mindegyik célja az akkor tervbe vett rakétatelepítések megakadályozása volt, és 1983-ban úgy tűnt, hogy sikerül eredményeket elérniük.

= = = VII.

Voltak-e besúgók a Dialógus körül? És ha igen, kik? Figyelték-e titkosszolgálatok a nyugat-európai békemozgalmakat? Tudtuk, hogy voltak „besúgók” Magyarországon. Úgy tudtunk erről, mint ahogy egy bármilyen adottságról tudomásunk van, például hogy van időjárás, hol esik, hol fúj. Tudtuk, bár valószínű senki nem tudta volna pontosan megmondani, honnan is. Tudtuk, és nem csupán a Kontroll csoport fantasztikus dalszövegéből: „egy program, amit választottatok / besúgók és provokátorok / koncert közben sose gondolok rátok”, és „jobb, ha tudjátok, a magunk módján mi is figyeltetünk / aki előttetek áll, az a mi emberünk, aki mellettetek áll, aki mögöttetek áll, az a mi emberünk”. Igen, tudtuk, hogy vannak besúgók. Az, amit erről gondoltunk, teljes mértékben harmóniában volt azzal, amit a Dialógus amúgy is gondolt, nevezetesen, hogy minket nem zavar különösebben, ha vannak besúgók, nyílt lapokkal játszunk, nem konspirálunk el a hatalom elől semmit, előbb-utóbb amúgy is közölnénk velük mindent magunk is. Ha vannak besúgók, hadd legyenek, nem foglalkozunk velük, az esetleges konspirációkkal nem fárasztjuk magunkat.

Így volt ez. Így is volt. Mindeközben pedig az is volt, hogy egy idő után mégis sokszor azt találgattuk, vajon ki lehet a besúgó közöttünk. Általában olyan emberekről gondoltuk ezt, akik valamilyen módon kicsit mások voltak. Valamiért, valahogyan kilógtak a csoportból. Hogy hogyan és miért véltük őket gyanúsaknak, nehéz volna megmagyarázni, és igazából annak idején sem tudtuk volna megmondani, kit miért tartunk besúgónak. Végül is ritkán történik meg az életben, hogy egyértelműen kiderül, hamis vagy valóságos volt-e valakivel kapcsolatos prekonceptiónk, így nagyon is tanulságos volt, amikor kiderült, nem azok voltak a besúgók, akiket akkor annak véltünk.

Amikor aztán évekkel később a volt Dialógus-tagok kikérték a rájuk vonatkozó titkosszolgálati jelentéseket, azokból kiderült, hogy mások jelentettek rólunk. Nagyon mások. Olyanok, akiknek pontos információik voltak, részletes beszámolókat írtak, fontos és kevésbé fontos eseményeken voltak jelen, viszont nem emlékeztünk rájuk. Nagyon nem. Ott voltak, figyeltek, észre sem vettük őket, mert ügyesen rejtőzködtek, így nem is gondolt rájuk senki. Az egykori Dialógus-tagok közül

sokan nem is akarják tudni, ki figyelte, kik figyelték őket. Mert a kíváncsiságnál erősebb az érzésük, hogy nem akarnak senkire rossz érzéssel gondolni, és hogy igazából ez nem is fontos annyira.

És mi volt a helyzet megfigyelés-ügyben Európa nyugati felén? Egy 1984-ben kelt és 2011-ben a titkosítás alól feloldott CIA-jelentés országokként részletesen elemzi a békemozgalmak helyzetét, majd megállapítja, hogy „a rakétaellenes kampányaink kiegészítéseként a békemozgalmak valószínűleg az atom[fegyver]mentes övezetek kialakítására, a környezetvédelemre, a nemzetközi emberi jogokra és az USA közép-amerikai politikájára fognak fókuszálni”.⁹ A jelentés elemzi azt is, hogy a továbbiakban mire számíthat az amerikai politika Nyugat-Európában. Aggodalommal jegyzi meg: „...figyelembe kell venni, hogy a nyugat-európai kormányok már nem fogják tudni kizárólagosan szakértői tanácsok alapján alakítani védelmi politikájukat.”¹⁰

Környezetvédelem, emberi jogok, atomfegyvermentes övezetek, demokratikus kontroll, európai függetlenség. Ezeket a témákat jelölte meg a CIA-jelentés, amely irányba az európai politika a következő években várhatóan fordul majd, ami befolyásolhatja a rakétatelepítéseket is. Mégis hogyan?

= = VIII.

Az 1980-as évek európai szellemtörténetének alapos feldolgozása még várat magára. Ezen belül még az is kutatásra vár, hogy a béke kérdése mennyire volt fontos a különböző országokban, és hogyan függött össze más társadalmi kérdésekkel. Annyi azonban így is megállapítható, hogy az európai országokban különböző módokon és formákban, különböző témákkal elindult „demokráciaigények” között sok közös vonást találhatunk.

Erről tanúskodik Willy Brandt volt osztrák kancellár, Olof Palme svéd miniszterelnök és Gro Brundtland volt norvég miniszterelnök tevékenysége. Volt három, hivatásos, nagy formátumú politikus Európában, akinek volt mersze – igaz, nem a parlamenti politika keretei között még, hanem bizottságok és jelentések formájában – a béke kérdését, összefüggéseivel együtt, vizsgálni.

Csak néhány szóban van itt mód tevékenységük felvillantására. Brandt jelenésében szorgalmazta a fegyvergyártás és -kereskedelem szabályozását, azok rendes

9 = <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85S00316R000200070003-0.pdf>. (Saját fordítás – K. M.).

10 = „Kísértést éreznek [a kormányok] arra, hogy számoljanak a lakosság fegyverkezési versennyel kapcsolatos aggodalmaival, és úgy érzik, vissza kell utasítaniuk az ellenzék és a békemozgalom vádjait, mely szerint teljességgel alávetnék magukat az Egyesült Államok akaratának. Már eddig is sokkal jobban hangsúlyozták a fegyverkezés ellenőrzésének szükségességét, mint amennyire az Washington ízlésének megfelelné, és ezzel párhuzamosan jóval kisebb hangsúlyt helyeztek a védelmi programok fontosságára.” <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85S00316R000200070003-0.pdf> (Saját fordítás – K. M.).

adóztatását, a társadalmak megfelelő felvilágosítását a témáról.¹¹ A jelentés felmutatta továbbá a szegénység, a fegyverkezés és az Észak–Dél ellentét miatti eltérő fejlődés közötti összefüggéseket. A Brandt-bizottság a fegyverkereskedelem nagyobb átláthatóságát is kezdeményezte annak érdekében, hogy a nemzetközi közösségnek világos képe lehessen arról, ki gyártja, ki árulja, ki veszi a világ fegyvereit.

A Palme-bizottság és -jelentés¹² legfontosabb alapvetése, hogy a nemzetközi biztonság nem egymás legyőzésén, hanem a közös túlélés elvén kell hogy alapuljon, és így a fegyverkezést értelemszerűen csökkenteni kell. Szorgalmazta továbbá az európai atommentes övezetek létrehozását, elismerését.

A Brundtland-bizottság jelentése, amely a „Közös jövőnk”¹³ címet viseli, szokatlanul integráltan, interdiszciplinárisan, komplexen, mai szóhasználatával élve, holisztikusan közelítette meg a kérdést: „A béke és biztonság egyes aspektusai közvetlenül összefüggenek a fenntartható fejlődéssel. A biztonság egész kérdéskörét, amelyet eddig hagyományosan a nemzeti szuverenitásra leselkedő politikai és katonai fenyegetésként fogtunk fel, ki kell terjeszteni az egyre növekvő környezeti stressz hatásainak számbavételére – mindezt lokális, nemzeti, regionális és világszinten egyaránt. A »környezeti bizonytalanság«-ra nincs katonai megoldás. [...] A nemzeti szuverenitás politikai és katonai fenyegetését, amely a hagyományosan értelmezett biztonságot jelenti, ki kell egészíteni az egyre fontosabbá váló környezeti stressz okozta helyi, nemzeti, regionális és globális kérdéseivel. Nyilvánvalóvá kell tenni, hogy a környezeti bizonytalanságnak nincs katonai megoldása”¹⁴ A jelentés külön fejezetben foglalkozott a béke, a biztonság és a környezet kérdésével, méghozzá „A »közjavak« kezelése” címszó alatt.

A Palme-jelentést negyven évvel a megjelentetése után, 2022-ben újraírták. Mottójául Palme következő mondatát választották: „A nemzetközi biztonság a kölcsönös megsemmisítés fenyegetése helyett a közös túlélés iránti elkötelezettségen kell hogy alapuljon.”¹⁵ A 2022-es jelentés megállapítja, hogy „a huszonegyedik században a nukleáris háború fenyegetése még mindig, sőt egyre inkább velünk van. Hatalmas pénzeket fektetnek be a gyorsabb, halálosabb nukleáris fegyverek előállításába, ami együtt jár a nemzetek közötti nukleáris fenyegetés növekedésével,

11 == A Brandt-bizottság konkrét javaslatairól bővebben: <https://sharing.org/information-centre/reports/brandt-report-summary/>. A jelentést 2001-ben aktualizálta és „21st century Blueprint for the Global Economy” címmel adta közre James Quilligan, a bizottság egykori kutatási igazgatója. <https://www.brandt21forum.info/BrandtEquation-19Sept04.pdf>.

12 == Independent Commission on Disarmament and Security Issues. A jelentés teljes címe: Common Security: A Programme for Disarmament <https://commonsecurity.org/about-common-security-2022/>.

13 == <https://www.brundtland.co.za/wp-content/uploads/2022/08/Brundtland-Report-1987-Our-Common-Future.pdf>.

14 == Uo. (Saját fordítás – K. M.)

15 == <https://commonsecurity.org/about-common-security-2022/>.

és ez a konfliktus kirobbanását előre jelzi. Azonban a nukleáris fenyegetés elleni világmozgalom meggyengült, és a nukleáris fenyegetéstől való közfélelem megnyilvánulásait elnémították. Sürgősen meg kellene vitatni a lefegyverzési tárgyalások kudarcának okait...”¹⁶ 2022 óta is várat magára ez a sürgős megvitatás.

= = = IX.

Írásom során azt is szerettem volna nyomon követni, hogy a nyolcvanas évek közepe után, az akkor természetes és csaknem egész Európában jelen lévő béke-narratíva mivé és hogyan alakult az elmúlt évtizedekben, vagyis, hogy miként alakult az európai békemozgalmak utóélete.

Néhány éve készült A mi kocsmánk (The Old Oak) című nagyszerű, napjainkban játszódó film. Egy Isten háta mögötti lepukkant, ám valaha jobb napokat látott kis angol faluban épp bezárás előtt áll az utolsó közösségi intézmény, a kocsmá, a legfontosabb javításokat sem tudják rajta elvégezni. Alig jár már oda valaki, ehelyett mindenki otthon szenved. A kocsmárosnak már a számlák fizetésére sincs pénze. Ekkor történik, hogy a faluba érkezik egy busznyai menekült, akiket a település egykori szállodájában akarnak elszállásolni, hiába is tiltakozik a falu népe. A történet későbbi részében egy, a hatvanas éveiben járó férfi összebarátkozik az egyik menekült lánnyal, aki fotós szeretne lenni, hogy dokumentálhassa a világot maga körül. A lány – a tudatlanok dölyfösségével – folyamatosan kérdezi, hibáztatja a férfit, miért ilyen mulyák, miért nem csinálnak, csináltak valamit, ha nem tetszett nekik, ahogy az életük alakult. A férfi erre elmondja, hogy de igen, csináltak. Felsorolt néhány dolgot, köztük azt, hogy tiltakoztak Anglia felfegyverzése ellen, a cirkálórakéták telepítése ellen: ott voltak Greenham Commonban... És mit értünk el? – kérdezte a férfi. A lány elhallgatott, és csak nézett. Tulajdonképpen semmit. Ez volt a ki nem mondott válasz a férfi kérdésére.

Ez volna a világ boldogabb fele? Ahová annyi mindenki menekült?

A nyolcvanas évek folyamán a békemozgalmak veszítettek jelentőségükből, talán azért is, mert úgy tűnhetett, hogy a nagyhatalmak meg akarnak és meg is tudnak egyezni. A berlini fal leomlásával néhány pillanatra úgy látszott, hogy ez a szembenállás véget ér, aztán kiderült, alakváltás történt csupán, amely történeti feldolgozása még várat magára. Az angol kezdeményezés, a „kelet–nyugati béketársak” felhívása pedig ma is aktuális. „Háborúk csak a népek részvételével lehetségesek. Mi, Kelet- és Nyugat-Európa népei, szükség esetén megtagadhatjuk a részvételünket. A Kelet és Nyugat közötti konfliktus mesterségesen szított és idegen-szerű. Mindkét tábor kormányai a másik politikáját használják önmaguk igazolására. Mindkét oldal háborús magatartása belső feszültséget takar. Ezeknek beismerése és megoldása csökkenteni fogja a fegyverkezést.”¹⁷

16 = = Uo.

17 = = ÁBTL III.1.42. 6065. sz. Béke Nyilatkozat. Kelet–Nyugat Béke Társak (East West Peace People), 1983 [d. n.].

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

III. Levéltár (Gyűjtemények, hagyatékok)

1.42. A Dialógus békecsoporth iratai, 1979–1992

=== Hivatkozott irodalom ===

Borhi, 2015

Borhi László: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. Osiris – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

Fischer, 2001

Fischer Ferenc: A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991). Dialóg Campus, Budapest–Pécs.

Haraszi, 1992 (1984)

Haraszi Miklós: Dialógus. Kétéves a független békemozgalom. In Beszélő Összkiadás. 1. köt. 1981–1984. Sajtó alá rend.: Havas Fanny. AB-Beszélő Kiadó, Budapest. 512–518. (Eredetileg: *Beszélő*, 9. sz.)

=== Internetes hivatkozások ===

Campaign for Nuclear Disarmament – Who we are?

<https://cnduk.org/who/> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 14.)

Western Europe: The Peace Movement After Initial INF Deployment.

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85S00316R000200070003-0.pdf> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 14.)

The Brandt Report: A Summary

<https://sharing.org/information-centre/reports/brandt-report-summary/> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 14.)

The Brandt Equation – 21st Century Blueprint for the New Global Economy

<https://www.brandt21forum.info/BrandtEquation-19Septo4.pdf> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 14.)

Common Security 2022

<https://commonsecurity.org/about-common-security-2022/> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 14.)

Report of the World Commission on Environment and Development – Our Common Future

<https://www.brundtland.co.za/wp-content/uploads/2022/08/Brundtland-Report-1987-Our-Common-Future.pdf> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 14.)

Kulcsszavak

=====

*egyetem, ellenzék a Kádár-korszakban, ellenkultúra, szamizdat,
történeti emlékezet*

/ On the “Dialogue” Group in Nine Movements /

Retrospective essay

This essay discusses some domestic and international aspects connected to the Dialogue group, the Hungarian peace movement, which operated in the first part of the 1980s. It reflects shortly on the era of the Dialogue group and uses original writings produced by its members. These clearly demonstrate that the Dialogue was not only concerned with the issue of peace, but advocated direct democracy, as these two objectives were closely connected. The essay investigates the questions how independent the Dialogue was, what kind of social movement is a peace movement at all, what connections it had with European peace groups, and why this was so important. The article also considers how the members of the Dialogue dealt with the activities of the state informers around them. Finally, the essay argues that, as a result of the “Zeitgeist”, the idea of enduring peace appeared in mainstream politics as well for a short time, but it has disappeared completely by now.
